

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 2

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Εργασιακές συνθήκες για τις γυναίκες την εποχή του Μεσοπολέμου

Η αποστολή μας

Θα διερευνήσουμε τις εργασιακές συνθήκες που ίσχυαν στην Ελλάδα την εποχή του Μεσοπολέμου, εποχή κατά την οποία οι Ελληνίδες εργάζονταν, εκτός από τις παραδοσιακές τους ασχολίες στον αγροτικό χώρο και τον οίκο, και στη μισθωτή εργασία, στον ιδιωτικό αλλά και στον δημόσιο τομέα. Θα μελετήσουμε τα παρακάτω κείμενα, τα οποία είναι δημοσιεύματα των φεμινιστριών του Μεσοπολέμου, οι οποίες διαμαρτύρονταν για τις ανισότητες στον τομέα της εργασίας και ζητούσαν νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που θα ήταν αυτές τις ανισότητες. Στόχος μας είναι να συλλέξουμε εκείνα τα στοιχεία που θα μας επιτρέψουν να **συντάξουμε ένα κείμενο που να απευθύνεται στο Ελληνικό Κοινοβούλιο της εποχής** κατά τη συζήτηση αλλαγών στο εργατικό δίκαιο. Στο κείμενό μας διαμαρτυρόμαστε για τις έμφυλες ανισότητες στην εργασία και ζητούμε τη νομοθετική κατοχύρωση της εργασιακής ισότητας.

Η διαδικασία

1. Θα μελετήσουμε τα αποσπάσματα που ακολουθούν (Κείμενα 5-9) από τα δημοσιεύματα των φεμινιστριών του Μεσοπολέμου, οι οποίες διαμαρτύρονταν για τις ανισότητες στον τομέα της εργασίας και ζητούσαν νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που θα ήταν αυτές τις ανισότητες, και θα κρατήσουμε σημειώσεις, έχοντας υπόψη τα ακόλουθα ερωτήματα: α) πώς παρουσιάζεται η έξοδός τους στην αγορά εργασίας, β) τα χαρακτηριστικά της γυναικείας εργασίας την εποχή του Μεσοπολέμου, γ) τα επιχειρήματα των φεμινιστριών υπέρ της νομοθετικής ισότητας στα εργασιακά.
2. Στη συνέχεια, θα προετοιμάσουμε το κείμενό μας, λαμβάνοντας υπόψη τα εξής: α) ποιες ήταν οι εργασιακές συνθήκες (αμοιβές, θέσεις στον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα, εξέλιξη), δ) πόσο απασχόλησε τον φεμινιστικό λόγο της εποχής η εργασία των γυναικών και ποιοι ήταν οι στόχοι των προσπαθειών και των διεκδικήσεών τους.
3. Αποφασίζουμε ποιο μέλος της ομάδας θα κάνει μια σύντομη εισαγωγή στο θέμα και στο υλικό που μελετήσαμε και ποιο μέλος θα διαβάσει εκφραστικά το κείμενο στην ολομέλεια.
4. Σε περίπτωση που δεν προλάβουμε να ολοκληρώσουμε την προετοιμασία μας, φροντίζουμε να την ολοκληρώσουμε είτε με μια συνάντηση της ομάδας εκτός σχολικού ωραρίου, είτε με επικοινωνία μέσω διαδικτύου, ώστε να είμαστε έτοιμοι στο επόμενο μάθημα.
5. Η διάρκεια της συνολικής παρουσιάσής μας (της εισαγωγής και του κειμένου) πρέπει να είναι από 5 έως 7 λεπτά.
6. Απαντάμε σε όποιες απορίες των συμμαθητών μας προκύψουν από την παρουσίασή μας.

Σημείωση: Στα πιο κάτω ιστορικά κείμενα διατηρήθηκε η ορθογραφία που υπήρχε στα πρωτότυπα. Επίσης έχουν προστεθεί επεξηγήσεις με όρθια γράμματα εντός αγκυλών. Με όρθια γράμματα εκτός αγκυλών εμφανίζεται ό, τι ήταν υπογραμμισμένο στο πρωτότυπο.

Κείμενο 1

Εργασιακές ανισότητες

Πηγή: Μαρία Σβώλου, «Η θέση του φεμινισμού στην Ελλάδα» (διάλεξη που διαβάστηκε στις 17 Μαρτίου 1924 στην αίθουσα του Ελληνικού Ωδείου). Πρωτοδημοσιεύτηκε στον Αγώνα της Γυναίκας Α/11 (1924), σ. 3-4. Εκδόθηκε και αυτοτελώς στη σειρά «Φεμινιστική Βιβλιοθήκη», χ.χ.: αναδημοσιεύεται στο Έφθ Αβδελά – Αγγέλικα Ψαρρά, Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μία ανθολογία, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 156-159, www.genderpanteion.gr/gr/arg-eia.php

Υλικό προς διερεύνηση

Είναι γνωστό πως και στον τόπο μας η μεγαλύτερη ανισότητα βασιλεύει στην πληρωμή της δουλειάς για τα δύο γένη. [...]

Σ' όλα τα στάδια και τις εκδηλώσεις της χειρωνακτικής δουλειάς η ανισότητα στην πληρωμή είναι χαρακτηριστική. [...]

Ο μικρότερος άτεχνος βοηθός μέσα σ' ένα εργοστάσιο πληρώνεται περισσότερο από την τεχνίτρα εργάτρια που γέρασε στη δουλειά.

Η άνιση πληρωμή ήταν γενικό φαινόμενο για όλες τις εργαζόμενες γυναίκες του κόσμου ως τα τελευταία. Γι' αυτό το αίτημα του Φεμινισμού όπως αποκρυσταλλώθηκε και μέσα στην περίφημη Συνθήκη της Ειρήνης είναι: «ίση αμοιβή για ίση εργασία».[...]

Οι οργανωμένες εργάτριες της Ευρώπης και της Αμερικής ζητούν σήμερα την κατάργηση των ιδιαίτερων προστατευτικών μέτρων της εργασίας της γυναίκας και θέλουν να χρησιμεύει στο εξής ως βάση της προστατευτικής νομοθεσίας η ηλικία των εργαζομένων προσώπων και όχι το γένος. Έτσι αποκρούεται κάθε προστατευτικό μέτρο που στηρίζει τη δικαιολογία του στην ασθενέστερη φύση της γυναίκας –γιατί άλλωστε δεν έχει αποδειχτεί επιστημονικά η ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας ως προς αυτή την άποψη. Εξ εναντίας γίνεται δεκτή η ιδιαίτερη προστασία της μητρότητας αλλ' υπό τον όρο να μη μειονεχτεί γι' αυτό οικονομικά η γυναίκα.[...]

Και αφήνοντας την εργάτρια ως εξετάσω την οικονομική θέση της Ελληνίδας υπαλλήλου.

Στις δημόσιες υπηρεσίες οι γυναίκες παίρνουν τον ίδιο μισθό με τον άντρα στις ίδιες θέσεις· πέρασε έλειψε η τελευταία ανισότητα με την εισαγωγή ίδιου μισθολογίου για τους δημοδιδασκάλους των δύο φύλων. Στις ιδιωτικές όμως θέσεις η γυναίκα αδικείται κατά ένα τρόπο που φτάνει τη σκληρότητα πολλές φορές. Στο μεγαλύτερο πιστωτικό μας ίδρυμα, την Εθνική τράπεζα, οι γυναίκες αποκλείονται από τον συνήθη εισιτήριο διαγωνισμό του αντρικού προσωπικού [ακόμα] και όταν έχουν τα ίδια προσόντα με τους άντρες. Εισάγονται δε ως κατώτερο προσωπικό και ακολουθούν μια ατελείωτη διαβάθμιση μισθού στη θέση της δακτυλογράφου και μόνο της δακτυλογράφου. Αλλά και γενικά σ' όλες τις ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες στη γυναίκα υπάλληλο αποκλείονται από καθιερωμένη συνήθεια όλες οι ανώτερες θέσεις και όταν έχη τα τυπικά προσόντα και όταν ακόμα η ικανότητά της την ενδεικνύη γι' αυτές. [...]

Έτσι η γυναίκα παραμερίζεται μπροστά και στην τελευταία υπαλληλική ανικανότητα, αρκεί να παρουσιάση το μόνο προσόν ότι είναι αντρική [=μπροστά και στον πιο ανίκανο υπάλληλο, αρκεί να παρουσιάζει το προσόν ότι είναι άντρας].

Και τελευταία, προκειμένου να γίνουν οικονομίες στη Διοίκηση του Κράτους και να περικοπούν θέσεις, πάλι προς τις γυναίκες στρέφεται –όπως ψιθυρίζεται τουλάχιστον– απειλητικό το μαχαίρι.

Αλλά δε διστάζουμε να το πούμε πως θα ήταν η πιο ανήθικη πράξη που έγινε ποτέ από Κυβέρνηση αν λαμβάνονταν και σ' αυτή την περίπτωση υπ' όψη όχι η ικανότητα μα το φύλο.

[...]

Αλλά χωριστά από τον περιορισμό στη επαγγελματική σταδιοδρομία όσον αφορά τις υπαλληλικές θέσεις, ακόμα και σήμερα υπάρχουν επαγγέλματα που είναι κλειστά στη γυναίκα· [...] αναφέρω την ανήκουστη αδικία που γίνεται σήμερα στις Ελληνίδες που υπέστησαν όλα τα υλικά βάρη και όλο το διανοητικό κόπο για να πάρουν το δίπλωμα της νομικής σχολής του Πανεπιστημίου μας χωρίς να έχουν το δικαίωμα να εξασκήσουν το επάγγελμά τους.

[...]

Έτσι το δεύτερο αίτημα του φεμινισμού για την οικονομική εξίσωση της Ελληνίδας είναι: Ισότητα απέναντι όλων των επαγγελμάτων.

Κείμενο 2

Το μέτρο που έλαβε η Εθνική Τράπεζα

Πηγή: Μαρία Σβώλου, «Ο διωγμός εξακολουθεί», Ο Αγώνας της Γυναίκας ΣΤ/116 (1930), σ. 1-2· αναδημοσιεύεται στο Έφην Αβδελά – Αγγέλικα Ψαρρά, Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Μία ανθολογία, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 252, 254; www.gender-panteion.gr/gr/arxeia.php

Το Κράτος έδωσε προ ολίγου το παράδειγμα στο διωγμό της εργαζόμενης γυναίκας. Είναι φυσικό ν' ακολουθήσουν την ίδια γραμμή οργανισμοί που θεώρησαν πάντα τη γυναικεία εργασία σαν αναγκαίο κακό και που ώρισαν για τις γυναίκες πούχαν τα προσόντα ανωτέρων υπαλλήλων τους, τη σταδιοδρομία και τη μισθοδοσία κλητήρων.

Η Εθνική Τράπεζα, στον νέο οργανισμό της, ορίζει ότι κάθε γυναίκα υπάλληλος θεωρείται «αυτοδικαίως παραιτηθείσα» μόλις παντρευτεί.

[...] Αντικρύζουν οικονομικά –ωμά– το ζήτημα της εργασίας της παντρεμένης γυναίκας. Έτσι σκέπτονται, ίσως, πως η υπάλληλος που θα γίνει μπτέρα θα βαρύνει στο μέλλον τον προϋπολογισμό με πληρωμένες άδειες μητρότητας, ίσως και επιδόματα που θ' αναγκαστούν να δώσουν, αν εφαρμοστούν οι γενικοί κανόνες της κοινωνικής ασφάλειας. Καλύτερα λοιπόν να φεύγουν οι παντρεμένες.

Κείμενο 3

Συνέχεια επί του μέτρου της Εθνικής Τράπεζας

Πηγή: Αύ.[ρα] Θ.[εοδωροπούλου], «Σημεία των καιρών», Ο Αγώνας της Γυναίκας Ζ/135 (1931), σ. 1-2· αναδημοσιεύεται στο Έφην Αβδελά – Αγγέλικα Ψαρρά, Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Μία ανθολογία, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 284-285, www.gender-panteion.gr/gr/arxeia.php

Δε θέλομε να πιστέψομε πως έπειτα από τα διάφορα συνέδρια για την προστασία της μάνας και του παιδιού και τις ευχές και αποφάσεις που ακούστηκαν από τους κυβερνήτες της χώρας, έπειτα από τους ύμνους στις μητέρες της φυλής, θάρχιζε τόσο γρήγορα ο συστηματικός διωγμός της μητρότητας. [...]

Ανεξάρτητα όμως από τον διωγμόν αυτό των μητέρων, που είναι ο πιο κατάφωρος εμπαιγμός των δογμάτων που κηρύττουν οι ίδιοι οι διώκτες για την ιερότητα της μητρότητας, υπάρχει και η άλλη άποψη του ζητήματος, το έγκλημα κατά της ελευθερίας του ατόμου να κανονίζει μόνο του τον τρόπο της ζωής του. Δεχόμαστε πως σένα καλά ρυθμισμένο κράτος θα υπάρχουν και περιορισμοί σαυτή την ελευθερία, με το σκοπό να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα του συνόλου. Οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να στηρίζονται σε τίποτ' άλλο παρά στα προσόντα που θα απαιτούνται για κάθε δουλειά, για να γίνεται όσο το δυνατόν καλύτερα. Τι ρόλο παίζει το φύλο σαυτή την υπόθεση; Και προ πάντων τι ρόλο παίζει η οικογενειακή θέση του καθενός, αν η δουλειά του δεν επηρεάζεται απ' αυτή;

Αν μια παντρεμένη γυναίκα παραμελεί για οποιοδήποτε λόγο τη δουλειά της, πάψετε την. Δε θέλομε χατήρια. Το είπαμε χίλιες φορές και το ξαναλέμε. Αλλά με ποιο δικαίωμα κλείνετε την πόρτα μιας νόμιμης οικογενειακής ζωής [...]; Με ποιο δικαίωμα αφαιρεί η πολιτεία από τη γυναίκα την ελευθερία της την ανθρωπινή; [...] Όχι, δεν το πιστεύομε πως θα φθάσει σαυτό το σημείο ένα κράτος που σέβεται τον εαυτό του και δίνει κάποια σημασία στις δημοκρατικές αρχές που διακήρυξε. Δεν το πιστεύομε πως θα δείξει τόση αστοργία στη γυναίκα, τόση περιφρόνηση στη μητρότητα.

Πρέπει όμως να μην επαναπαυόμαστε σε αξιώματα ηθικής και δικαιοσύνης. Τα σημεία των καιρών είναι ανησυχητικά. Γι' αυτό πρέπει εμείς οι ίδιες οι γυναίκες και προ πάντων οι εργαζόμενες να αγωνιστούμε όλες μαζί για να προλάβομε την καταστροφή πριν γίνει ανεπανόρθωτη.

Κείμενο 4

ΕΚΚΛΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ, ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ, ΝΟΙΚΟΚΥΡΕΣ, ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΥ ΣΠΟΥΔΑΖΕΤΕ

Εκατό χιλιάδες γυναίκες δουλεύουν στη βιομηχανία και στη βιοτεχνία με μεροκάματα πείνας.

Δουλεύουν δέκα, δώδεκα, δεκάξη ώρες την ημέρα στα κλωστοϋφαντουργεία, στα πλυντήρια, στα ραφτάδικα, στα μοδιστράδικα, σ' όλους τους κλάδους που απασχολούν περισσότερο γυναίκες.

Δεκάδες χιλιάδες γυναίκες δουλεύουν στις σπιτικές βιοτεχνίες (υφάντριες, κεντίστρες, ράφτρες ετοιμών ρούχων κ.λπ.) από το πρωί που θα φέξει ως αργά τη νύχτα, ούτε καν για ένα κομμάτι ψωμί.

[...]

Γυναίκες που σπουδάζουν με μύριες θυσίες αναγκάζονται να δουλεύουν κάτω απ' την πιο ταπεινωτική υλική και ηθική εκμετάλλευση, για ένα μισθάριο που δεν εξασφαλίζει ούτε το ψωμί. Χιλιάδες γυναίκες μένουν ολότελα χωρίς δουλειά ή δουλεύουν ένα δυο μεροκάματα τη βδομάδα.

Πηγή: Ο Αγώνας της
Γυναίκας ΣΤ/117 (1930), σ. 7·
αναδημοσιεύεται στο Έφη Αβδελά
– Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός
στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου.*
Μια ανθολογία, εκδ. Γνώση, Αθήνα
1985, σ. 515-518, [www.gender-
panteion.gr/gr/arxeia.php](http://www.gender-panteion.gr/gr/arxeia.php)

[...]

Εμείς οι εργαζόμενες γυναίκες έχουμε κηρυχτεί σε διωγμό, ύπουλο, συστηματικό, εξοντωτικό. Η απλή συμμετοχή μας στην επαγγελματική μας οργάνωση γίνεται αφορμή για να χάσουμε το ψωμί μας.

Στην ελάχιστη διαμαρτυρία μας απαντούν με διώξιμο, με ξύλο, με κακώσεις, με φυλακή.

[...]

Είναι καιρός ν' αντιδράσουμε. Είναι καιρός όλες οργανωμένες κι ανοργάνωτες να ενωθούμε, γιατί μόνο ενωμένες θα επιτύχουμε.

Μέσα στις οργανώσεις, στα εργοστάσια, στα γραφεία, στις συνοικίες, σχηματίστε επιτροπές, εκλέξτε τους αντιπροσώπους σας για μια μεγάλη γυναικεία συγκέντρωση διαμαρτυρίας που θα γίνει στις αρχές του Δεκέμβρη για ν' απαιτήσει:

Οκτώωρη δουλειά στα εργοστάσια, στα εργαστήρια, στα μαγαζιά.

Εξάωρη στα γραφεία.

Να καθοριστή ένα ελάχιστο όριο για το ημερομίσθιο και τους μισθούς, ίδιο για άντρες και γυναίκες και να επεκταθή και στις βιοτεχνικές δουλειές που γίνονται στο σπίτι (κεντίστρες, ράφτρες, υφάντρες κ.λπ.).

Κείμενο 5

Σχετικά με μια τροποποίηση του Συντάγματος που προτείνεται, με στόχο να περιοριστούν οι προσλήψεις των γυναικών στο δημόσιο

Πηγή: Αύ.[ρα] Θ.[εοδωροπούλου], «Το νέο Σύνταγμα», Ο Αγώνας της Γυναίκας Ι/193-194 (1935), σ. 1-2· αναδημοσιεύεται στο Έφη Αβδελά – Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου.* *Μία ανθολογία*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 310-313, www.gender-panteion.gr/gr/arxeia.php

Πού στηρίζει ο εισηγητής [της τροποποίησης] αυτή του την πρόταση; [...]

Ποια είναι αυτά τα επιχειρήματα;

Α. «Ότι υπάρχουν άνεργοι άνδρες που ζητούν μίαν εργασίαν δια να εξασφαλίσουν τον άρτον ολοκλήρων οικογενειών».

Αλλά πόσες γυναίκες που εργάζονται δε συντηρούν ολόκληρες οικογένειες [...];

[...]

Β. «Ο αποκλεισμός των γυναικών από τις δημόσιες θέσεις θα είναι προσωρινός».

Αυτό είναι ένα χτύπημα του χαπιού, για να το καταπιούμε ευκολότερα. Τα συντάγματα δε μεταβάλλονται από τη μια μέρα στην άλλη. [...]

Γ. Εξαιρεί τον αποκλεισμό των γυναικών από τις θέσεις εκείνες, «αίτινες ως εκ της φύσεώς των απαιτούν κατ' ανάγκην γυναίκας». Εδώ πια τα χάνομε ολότελα. Ποιος μπορεί νάναι οι μυστηριώδεις αυτές θέσεις που απαιτούν κατ' ανάγκην γυναίκες; [...] Εμείς τουλάχιστον δεν ξέρουμε καμιά δημόσια υπηρεσία που απαιτεί κατ' ανάγκην γυναίκες.

[...]

Δ. «Ο αποκλεισμός θα περιώριζε την γυναίκα εις τον οίκον της όπου θα επεδίδετο και αύθις εις [=θα ασχολιόταν και πάλι με] την μόρφωσιν του παιδιού».

Εδώ είναι ο κόμπος. Η γυναίκα στο σπίτι. Το σύνθημα του φασισμού. Εξέτασε όμως ποτέ ο κ. εισηγητής από ποιες γυναίκες εγκαταλείπεται περισσότερο το παιδί; Από την εργαζόμενη, που φροντίζει με λαχτάρα πώς να το μεγαλώσει και να το αναθρέψει καλύτερα και η φωτισμένη στοργή της βρίσκει τρόπο να λύσει το μεγάλο αυτό πρόβλημα, ή από την πλούσια κοσμική κυρία, που ξενυχτά στα ντάνισγκ και τα χαρτοπαίγνια και δεν έχει καν καιρό να ιδή τα παιδιά της, που τα έχει εγκαταλείψει σε ξένες νταντάδες;